

Artikeln har ingått i tidskriften *Skärgård*, i maj 2008; uppdaterad i augusti 2011.

Kvarkens båtmuseum

Många människor känner inte till Kvarkens båtmuseum i Malax, andra som besökt museet är överraskade hur stort det är. Och stort har det blivit sedan början av 1970-talet då den första byggnaden flyttades till Åminne där museet finns. Idag finns hela tolv byggnader, skilda eller länkade till varandra med tre mellangångar. Museet rymmer idag 92 bruksbåtar, över 100 båtmotorer och ca 3000 katalogiserade föremål som anknyter till fiske, säljakt och skärgårdsliv. Museet är nu Finlands största med avseende på antalet båtar enligt en sammanställning av Finlands sjöhistoriska museum.

Museets läge är ypperligt vid åmynningen i Malax ådal, ett nationellt värdefullt kulturlandskap. Omgivningen är kulturhistoriskt intressant med hundratals båthus. Fin sommarservice fås i närheten, inte minst genom Åminne Folkpark, känd bl.a. genom TV-sångprogrammet *Fångad av en sång*.

De första åren

Tillkomsten av båtmuseet i början av 1970-talet kan långt tillskrivas professor Olav Ahlbäck, som då bodde på närliggande Åminneborg herrgård. Tanken på ett båtmuseum aktualiserades efter att det stiftande mötet för Malax museiförening höllits 5 januari 1971. Tydligt hade tanken grott en längre tid då den första båten erhållits redan 1969. Idag förvaltar Malax museiförening förutom båtmuseet även Brinkens museum.

Redan från början var inriktningen regional för båtmuseets del: de nio första båtarna (1969–1972) kom från Malax, Solf (Sundom), Bergö, Korsnäs, Larsmo, Kristinestad, enligt den tidens kommunindelning. Det naturliga uppsamlingsområdet för båtar var därmed givet, då liksom idag – Österbotten. Från samma område insamlas även museets fiske- och andra föremål. Museet fick många värdefulla föremål då Folkkultursarkivet 1973 gjorde en inventering av båthus och fiskekultur i Åminne, Malax, och i yttre skärgården. Allt finns publicerat i *Fiskare och fiskemiljöer – en etnologisk undersökning av fisket i Malax* (Folkkultursarkivet, Helsingfors, 1974).

Aktiva för båtmuseet under de första åren, liksom senare, var bl.a. Bertil Bonns, och Helge Granholm som på 1980-talet efterträdde Olav Ahlbäck som ordförande för museiföreningen.

Många båtrariteter

Efter inledande år på 1970-talet har museets båtbestånd ökat med ett 70-tal andra bruksbåtar. Båtarna är byggda under tiden 1850 (1820)–1993. De allra flesta är träbåtar, men även båtar i sentida material (aluminium, glasfiber, mahogny) finns i samlingen. Bland museets 102 båtar kan här några lyftas fram, utan rangordning:

Zacharias Topelius julla, *Gröngölingen*, från 1800-talet är en av rariteterna. Jullan, målad i grön färg, har använts vid Topelius sommarstuga Majniemi på Alörn i Nykarleby.

Museets två äldsta båtar är familjen Riskas lillbåt från Kronoby, dokumenterat byggd i Larsmo 1850, och Paul Stoors julla *Korpen* från Malax som troligen kan dateras ända till 1820-tal. – Museets yngsta båt är Gösta Ågrens segeljolle *Älvan*, byggd 1993 i Nykarleby med en Maxmojolle som modell. Segel, aktersnurra och, förstås, en komplett beskrivning över båten och dess historia kom med donationen.

Den mäktiga ökstocken från Vassor (Maxmo) är byggd 1920. ”Den har magi, en fläkt av urtid, över sig!” skriver Gösta Ågren om Österhankmo-ökstocken i sin bok *Hammarbandet – en bok om Österbottens allmogebåtar* (Malax museiförening, 1998). Detsamma kan sägas om Vassor-ökstocken. I museet finns ett tiotal ekstockar från olika delar av Österbotten, bl.a. deponerade bottenplankor av en ekstock som hittats i ett kärr i Lappfjärd på 1960-talet. Den har dendrokronologiskt daterats till ca 1774, dvs. båtverket har avverkats det året.

En raritet är även ”trebördingen” från Sundom, en skötbåt byggd 1860 med endast tre bord på var sida. Museet har många skötbåtar, flera från 1800-talet.

Ett par fälbåtar må nämnas: Erik Granlunds båt (Bergö, 1930-tal) kring vilken *I fälans-säljaksutställningen* uppbyggts, och Bertil Bonns deponerade, stora fälbåt (Vallgrund, 1940-tal), som 1998 seglades till utställning i Stockholm. En fälresa med Granlunds båt 1963 har dokumenterats i en bok *Färdmän från isarna* (Stockholm; Forum, 1964). Andra fälbåtar finns även i museet.

Speciell är även en räddnings-/förbindelsebåt i ek, ca 100 år gammal som tillhört ett år 1950 skrotat segelfartyg i Raumo. Museet kunde inte motstå donationen från Valkeakoski, som finns ytterom museets uppsamlingsområde. Möjligen har båten tillhört skonaren *Uljas*, som under högtidliga former 1950 brändes på redd utanför Raumo, symboliskt som slutet på segelfartygsepoken i Finland. Båten köptes nämligen av donatorns far i Raumo 1950.

Alla ovannämnda farkoster är byggda i trä. Av ”nya tidens båtar” byggda i annat material kan nämnas den lilla aluminiumbåten *Kello 1* (Mariefors, 1955) och den ståtliga fritidsbåten, daycruisern *Felicia* byggd i mahogny i Jakobstad 1971. Den förstnämnda är fabrikstillverkad och spridd i Finland och i många länder. Tillverkningen upphörde för årtionden sedan. Den kända *Buster*-båten är en sentida ersättare. – En träbåt överdragen med glasfiber i början av 1970-talet berättar också om nutid.

Den stora överraskningen i museets båtsamling är en sävbåt från Bolivien (!) i Sydamerika. Den donerades 2010 av Monica och Jerker Johnson, Vasa, som tjänstgjort i biståndsarbete i Bolivien. Av en slump träffade Jerker vid Titicaca-sjön (3812 m.ö.h.) en båtbyggare, Demetrio Limachi. Jerker frågade om Demetrio kunde bygga en sävbåt också åt honom. Det kunde han, och han byggde den ensam. – Det överraskande är att samma Demetrio med sina tre bröder och ännu en kompanjon 1971 i Marocko byggde *Ra II*-sävbåten åt den norske etnografen och äventyraren Thor Heyerdahl (1914–2002). Med sävfarkosten styrde hans besättning över Atlanten från Marocko till Barbados i Västindien på 55 dagar. Därmed demonstrerade han att även forntida sjöfarare kunde krossa Atlanten.

De allra flesta båtar är donerade, endast några har köpts till museet.

Båtmotorer, segel, nät, pikkakälkar ...

Motorsamlingen omfattar över 100 motorer av olika märken. Välrepresenterade är de kända Wickström- och Olympia-motorerna, tillverkade i Vasa. Två gengasaggregat och en kultändarmotor finns även.

Museets segel och nät har förtjänstfullt dokumenterats av Bror Antus, en eldsjäl för båtmuseet. Samlingarna omfattar 63 segel och över 170 nät. Ett lotssegel och ett ”söndagssegel” med fint bro-

derade namninitialer och året 1915 kan här nämnas. Nät finns i olika material (bomull, lin, nylon), bl.a. en strömmingssköt av lingarn från 1886. I museet finns förstås även andra fiskeredskap: bl.a. flera storryssjor, både med gamla tidens ”joolor” i trä, och nya tidens med plast. År 2008 erhöles även en komplett vinternot som donation från Monå i Nykarleby.

De senaste åren har nämnde Antus även dokumenterat traktens ”pikkakälkar”, föregångare till dagens snöskotrar. Ett antal modeller med ”dragande” eller ”skjutande” hjul finns redan i museet. Pikkakälkarna användes mestadels i fisket.

Mer än 2500 andra registrerade föremål ingår i museets samlingar. De anknyter till båtar, fiske, säljakt och skärgårdsliv. Gamla sjökort, båtritningar och bilder uppbevaras i museiföreningens nybyggda, moderna arkiv.

Museet erhåller ständigt nya donationer. Folk hör ofta av sig, då de vet att museet gärna tar emot föremål.

Livlig byggverksamhet

Båtar kräver utrymme, likaså utställningar. På museiområdet finns idag tolv byggnader, samt tre förenande mellangångar, som gör att man kan vandra ”från hus till hus” en lång sträcka inomhus. I byggnaderna kan de flesta båtar och föremål beses. Många av båtarna uppbevaras i lager på annat håll, i eget och andras utrymmen.

Sedan år 2000 har föreningens aktiva på talko nedmonterat tre donerade brädlador och återuppfört dem vid båtmuseet (Skötbåtshuset, Långs lada, Herrgårds lada). En stor del av verksamheten har därför de senaste åren gått till byggande av utrymmen, då två mellangångar samtidigt uppförts. Behovet av fler byggnader finns likväl, och ett större nybygge (tre hallar med mellangångar) har planerats 2010–11. Efter detta börjar museiområdet vara utbyggt. Längs en bankutfyllnad vid stranden skapas likväl på sikt ny mark där framtida byggnader vid behov kan uppföras.

De närmaste åren torde byggverksamheten vara livlig och krafterna kan därefter mera satsas på att underhålla och ”förädla” område, byggnader och föremål. Koncentration torde då mera inriktas på utställningar och närmare presentation av museets föremål. Båtmuseet i sig är ju en enda utställning, men flera speciella presentationer finns redan.

Utställningsverksamhet

Fasta utställningar finns i Fälbåtshuset för säljakt – *I fälan* och bildutställningen *Säljakt i Bottniska viken* – och i Skötbåtshuset kring *Strömmingsfiske*. Av Folkkultursarkivets maritima skatter finns hela 60 österbottniska båtritningar och 118 båtbilder från Österbotten utställda. Ritningarna och bilderna är 80–90 år gamla, de flesta från 1920-talet. Bilder på båtbyggen från denna tid ingår även. Båttillverkning presenteras även annars i museet, både genom infotavlor och föremål, men också genom två blädderutställningar *Svalustjärten – ett båtbygge* och *Pjäxan*, två dokumenterade nybyggen efter gamla förlagor. År 2008 öppnades även en fast utställning, *Flottning i Malax å*, i det lilla flottningskjulet, som färdigställdes 2007.

I Herrgårds lada (namnet efter donatorn Ulla Herrgård) som färdigställdes år 2008 öppnades på Båtens dag 2008 en utställning, *Kust- och älvfiske – människorna, arbetet och båtarna*. Det är Mikael Herrgård, känd fotograf på Vasabladet, som i ca 40 stora, inramade tavlor presenterar fisket i Österbotten på 1970–80-talet. Det är unika, informativa och vackra bilder som kan ses i utställningen, och ytterligare ett 30-tal ingår i den kompletterande skrift som utgavs 2008. Bilderna förblir i båtmuseets ägo. Utställningen har senare 2009–2011 visats i Umeå, Vasa, Rörvik och Namdal (Norge), och i Björkö, Korsholm.

Båtmuseets föremål har alltmer uppmärksammas även i andras utställningsverksamhet. Föremål från museet har utlånats både till Helsingfors och Tammerfors, och även till en internationell sälkonferens i Vasa. Bildutställningen om säljakt har visats i Skellefteå och fälbåten, som Bertil Bonns

deponerat i museet, har två gånger uppmärksammats i nordiska sammanhang: 1998 på utställning i Stockholm och 2008 i en isländsk film om båtar i Norden.

Båtmuseet håller varje år tillfälliga utställningar. Utställningar finns alltid på väntelistan.

Omfattande bokutgivning

Till museets verksamhet hör även bokutgivning. Malax museiförening, som äger båtmuseet, har gett ut över 20 böcker genom åren. Av dessa anknyter ett tiotal till båtmuseets verksamhet kring båtar, båtbygge, säljakt och fiske. I museiföreningens år 2003 startade publikationsserie, *Lokal- och regionhistoriska bidrag*, har redan 15 volymer utkommit. Det "regionhistoriska" betyder att i serien publiceras böcker av allmänt intresse, inte bara för det lokala Malax utan även för det regionala Österbotten, från vilket område båtmuseet har båtar och föremål.

Museet ser bokutgivningen som en viktig informationskanal, och uppslag till nya publikationer finns. – Båtmuseets eget bibliotek innefattar nu över 150 olika publikationer och flera mappar tidningsklipp, som anknyter till båtar, fiske, säljakt och skärgårdsliv.

Båtmuseets (och museiföreningens) stora bildsamling finns även i arkivet. Samlingen ökar kontinuerligt med dagens dokumentationsbilder och med gårdagens bilder som fås eller inlänas för skanning. Bilderna används i publikationer, den årliga *Aanacko* (almanacka), i utställningar och i föreningens infoblad *Vällingklockan*.

Talkoarbete och bidrag

Museiverksamheten drivs med frivilliga arbetsinsatser och med bidrag från olika håll. Den ideella insatsen är viktigast, och den är livlig. Under sommarsäsongen hålls årligen ca 22 torsdagstakon vid båtmuseet, från maj till september, med 5–20 deltagare per kväll. Insatser görs kontinuerligt även mellan de gemensamma träffarna. Byggarbeten, underhåll, utställningsarbete, städning är återkommande göromål. Allt noteras i båtmuseets Gästbok, som därigenom fungerar som en lång detaljerad verksamhetsberättelse.

Under öppethållningen sommartid finns en avlönad guide. Då är även en arbetslös person anställd, främst med medel från Arbetskraftsbyrån. Gräsklippning och mindre bygg- och underhållsarbeten utförs av denna.

Museiföreningens egna medel fås genom inträdesavgifter, kaffe- och bokförsäljning, lotterier och loppmarknad, men framförallt genom bidrag från olika håll. Generöst har Svenska Kulturfonden,

Svenska Österbottens Kulturfond, Svensk-Österbottiska Samfundet, Aktia Sparbanksstiftelsen i Malax och Malax kommun under åren understött verksamheten. Sporadiskt har bidrag erhållits även från andra håll. Bidragen är behövliga: förutom båtmuseets byggnader äger museiföreningen 20 andra byggnader vid Brinkens museum, samt Kronomagasinet och Långfors kvarn. Den sistnämnda, enda kvarnen längs Malax å, erhöles som donation år 2007.

Besökarantalet ökar

Enligt gästboken besöker ca 1000 personer båtmuseet årligen, främst under sommarens fem veckor långa öppethållning. Antalet besökare har stigit varje år. Många besökare är från finska inlandet, en del även från utlandet, resten är från Svensk-Finland, främst Österbotten. Alltfler grupper uppmärksammar museet.

Besökarantalet är inte så stort, med tanke på att museet är landets största i sitt slag. Marknadsföringen har också hållits rätt låg så länge ”alltför mycket varit under uppbyggnad”. Som aktiv ”ser” man det ogjorda och allt det som kunde göras, något som besökaren inte märker ... Det är först på senare år som museets aktiva känt att museet är ”färdigt” för en marknadsföring.

Båtens dag, som introducerades år 2006 och årligen hålls före midsommar, kan ses som ett led att göra museet mera känt. På den här dagen uppmärksammas olika teman: t.ex. ekstockarna, säljakten, kust- och älvfisket, vinternoten och flottningen. Tillställningen skapar kontakter, donationer brukar erhållas och stämningen är just så gemytlig som den blir när folk med gemensamma intressen träffas.

Inom museets verksamhetsområde, landskapet Österbotten, finns sedan 2006 Finlands första världs naturarv, Kvarkens skärgård. Båtmuseet har även här en viktig roll som förmedlare av maritim kultur inom detta område.

Båtmuseet deltar förstås årligen i postrodden Björkö–Holmön, också det en marknadsföring.

Framtiden

Verksamheten har varit intensiv och utvecklingen fortsatt positiv under de senaste åren. Ett ständigt underhåll av byggnader och föremål, förnyande av utställningar, än mera information om föremål och traditioner, och marknadsföring av båtmuseet är några sporrande uppgifter för framtiden. Nuläget ger goda förutsättningar för att verksamheten ska utvecklas positivt även framöver.

Text och bilder: Göran Strömfors